

Instalat definitivament a Barcelona, el poeta arrodoní la redacció abans i després de presentar l'obra als Jocs Florals de 1877 i d'aparèixer aquesta en primera edició dins el volum d'aquell certamen, que sortí pel juny. Jaume Collell i Josep Balari i Jovany l'ajudaren en la revisió durant aquella època. La del curs següent és assenyalada per la incorporació del *Cor d'il·les gregues*, per noves consultes a persones enteses, com Milà i Aguiló, i per l'acurada correcció de les proves de l'edició definitiva, al començament de la tardor del 1878.

Intervenien el PRESIDENT, el Sr. J. PERENYA (destaca l'esforç intel·lectual de Verdaguer, malgrat que molts hagin afirmat que la seva obra és fruit exclusivament del sentiment), Mn. JOAN BONET (subratlla, també l'esforç intel·lectual de Verdaguer per a l'ordenació del seu treball) i el COMUNICANT (confirma l'afirmació del Sr. Perenya: les correccions tan abundants als esborranys i la documentació que consultava ho testimonien). — A. M. BADIA I MARGARIT, Secretari.

22 novembre 1952: Història. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. FERRAN SOLDEVILA fa l'elogi de Josep Calmette, Professor de la Universitat de Tolosa, Membre corresponent de l'Institut, mort el dia 16 d'agost de 1952.

El PRESIDENT informa sobre el V Congrés d'Història de la Corona d'Aragó tingut a Saragossa del 4 a l'11 d'octubre passat.

El Sr. FERRAN SOLDEVILA comença la seva comunicació *Entorn dels almogàvers*¹ alludint al fet que els almogàvers, tan esmentats temps enrera, hagin estat tan poc estudiats. Referint-se primer al mot *almogàver*, d'origen àrab, que significa «el devastador», manifesta el seu dubte sobre si cal pronunciar-lo com s'acostuma o bé com un mot agut. En tot cas la *r* final no hauria d'ésser pronunciada, car hom l'ometia sovint en el plural. Diu que els almogàvers provenien en general de gentes que habitaven terres veïnes a la frontera sarraïna. Són esmentats a les *Partidas*, i en alguns textos catalans no apareixen tampoc abans d'aquest segle, i les cròniques els citen comptades vegades quan exposen les conquestes de Mallorca i de València. Llur expandiment i llur fama comencen amb les conquestes de Pere *el Gran*, i creixen sobretot amb l'expedició a Orient. Defineix llur caràcter de tropes auxiliars, en general de peu i reclutades per a un servei permanent. Parla de l'alimentació, del perfil moral i dels graus de comandament, entre els quals assenyalava els almugatens i els adalils. Després de Caltabellota acompanyaren el rei Robert a Florència per defensar-hi el partit guèlf, segons diuen els cronistes Villani i Campagni. Per acabar, exposa les darreres mencions dels almogàvers en els textos medievals i després llur reaparició com a tema literari i històric.

Intervenien el PRESIDENT i els Srs. DAVID ROMANO (aclareix que el mot àrab és pla), M. COLL I ALENTORN, J. VERGÉS, el SECRETARI, J. RUBIÓ I BALAGUER (potser eren sarraïns, car en un document d'Alfons *el Magnànim* hom diu que «alguns són cristians») i el COMUNICANT (el document mencionat pel Sr. Rubió fóra una de les darreres citacions històriques). — R. GUBERN I DOMÈNECH, Secretari.

29 novembre 1952: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. AGUSTÍ DURAN I SANPERE s'ocupa de *Bernat Martorell*. Comença indicant que parlar del pintor i miniaturista Martorell és avui cosa fàcil, però no era així fa una cinquantena d'anys. Del 1880 fins al 1937 historiadors i crítics han discutit moltes qüestions i problemes de la pintura gòtica catalana que han pogut ésser aclarits per etapes successives: Puiggarí parla per primera vegada d'un *Benet Martorell* (que és el nostre pintor); ell mateix, amb Balaguer i Merino, fa conèixer els noms de Ferrer Bassa, Claperós, Huguet i Vergés, i atribueix a Martorell el retaule dels sabaters de

1. Una versió ampliada d'aquesta comunicació ha estat publicada, sota el títol *Els almogàvers*, dins la "Col·lecció Popular Barcino", de la qual forma el volum 149 (Barcelona 1952).

la Catedral de Barcelona; Sanpere i Miquel, el 1902, reivindica l'originalitat dels pintors catalans, contra l'opinió de Casellas, que sostenia que eren de procedència estrangera (Sanpere atribueix a Martorell el retaule de Manresa, el de Sant Jordi de Chicago, el de Pedralbes, però més tard ell mateix es rectifica). Del 1918 al 1936 podem anotar una sèrie de desviacions i errors en l'estudi de Bernat Martorell (atribució, per part del Comunicant, d'una miniatura que en realitat és de Bernat Raurich; Gertrud Richert li atribueix un retaule de Terrassa; Chandler R. Post, que s'adonà, com Emile Betaux, de la gran qualitat pictòrica del retaule de Sant Jordi, anomena el seu autor i el d'obres estilísticament semblants el Mestre de Sant Jordi; identificació per Batlle i Huguet d'aquest Mestre amb Ramon de Mur; atribució, per part de J. Folch i Torres, de les obres del Mestre de Sant Jordi a Lluís Dalmau abans de flamenquitzar-se). L'any 1932 és descobert el contracte d'execució del retaule de Púbol, ja conegut, que signa el pintor Bernat Martorell. Amb la certitud d'aquesta atribució ha estat després possible, gràcies a comparacions estilístiques, d'atribuir amb prou seguretat a Bernat Martorell una sèrie d'obres com el retaule de la Transfiguració de la nostra Catedral, el de les col·leccions Barnola i Muntades, les miniatures del llibre d'hores de l'Arxiu Històric de la Ciutat i del del Museu de Barcelona, les taules d'una col·lecció particular de París i d'una altra del Canadà, etc. El fet que les obres de Bernat Martorell es trobin escampades pels museus de diversos països ha convertit aquell en una figura de gran relleu internacional, que ha apassionat els historiadors de l'art de tot arreu. De la seva vida, però, en coneixem poques coses: el seu testament ens informa que era fill d'un carnisser de Sant Celoni i que pertanyia a una família de tradició d'oficis manuals; sabem que ell es relacionà amb argenters, pintors, fusters de retaules, etc., que assessorà diverses obres de pintura (el retaule de Piera, per exemple) i que el seu taller tingué molta importància; el primer retaule contractat per ell fou el del gremi dels freners per al Convent de Jesús de Barcelona, el 1427; en morir Bernat Martorell, el 1452, la seva vídua continua el taller per tal d'acabar les obres començades (un retaule per a Sardenya i uns cartons per a la Casa de la Diputació del General); Miquel Nadal, després, continuà el seu taller. El Comunicant projecta a continuació diverses dispositives d'obres de Bernat Martorell i assenyala detalladament les característiques del seu estil.

Intervé el PRESIDENT (la S. C. E. H. no podia deixar de commemorar el cinquè centenari de la mort de Bernat Martorell i es felicita que hagi pogut dur-ho a terme amb el concurs del Sr. Duran i Sanpere, l'estudiós avui més qualificat per a fer una valoració del gran pintor quatrecentista). — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

10 desembre 1952: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El P. MIQUEL BATLLORI exposa la seva comunicació sobre *Darreres novetats en els estudis sobre Ramon Llull*. En les seves recerques sobre lullisme a Itàlia — diu — ha descobert una escola lullista que florí a Bolonya al final del segle XIV, una altra que es desenvolupà a Pàdua, durant el segle XV, i encara una altra que tingué la seu a Roma durant el segle XVII. És un fet curiós de trobar aquestes escoles lullistes a Bolonya i a Pàdua, on continuava amb tot vigor l'escola averroista que influí precisament en Anselm Turmeda. Sabem que Bulons, de l'escola lulliana de Barcelona, explicà Llull a casa de Faustino Dandolo, a Pàdua. Quan, el 1433, aquest marxà a Venècia com a protonotari apostòlic, Bulons va seguir les seves lliçons a Venècia. Es troben a Pàdua manuscrits de Llull entre els manuscrits de Dandolo. Aquesta ciutat és, al final del segle XV, un centre de difusió del misticisme. Lefèvre d'Étaples passa per Pàdua i copia textos de Llull, que porta a París. La Cartoixa de París és el centre d'aquest humanisme piadós i pietístic. Per això la reforma espiritual de santa Justina és emparentada amb els textos filosòfics i místics de Llull. A l'època barroca es troben lletres de lullistes i pensadors francesos, especialment dels mínims, en l'epistolari del P. Kircher (segle XVIII). Aquest fou professor a Roma, centre lullista d'aquesta època. La difusió